

Külliyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî. [Faksimile ile neşreden:] Prof. İ. H. Ertaylan. İstanbul: 1949, Millî Eğitim Basımevi. (VI + 91 + 531 S.) 8° = İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü münasebetiyle yapılan İ. Ü. Edebiyat Fakültesi yayınlarından. Seri 3. Sayı 2.

Edebiyat Fakültesi yayınları arasında, seri halinde fakimileler neşretmiş olan Prof. İ. H. Ertaylan, şimdi İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü münasebeti ile, yeni bir kaç seri neşriyat hazırlamış ve bu serilerden üçüncüsünün ikinci eserini neşretmiş bulunmaktadır: *Külliyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî*. Bu eser iki kısımdır: I - *Külliyât*'ın faksimilesi, II - Hâmidî ve eseri hakkında mâlûmat.

531 sahife tutan faksimile kısmı, denilebilir ki, teknik itibarı ile mükemmeldir. Şüphesiz Millî Eğitim Basımevinin mebaretili işçilerine medyun olduğumuz bu mükemmeliyet, iki ve bazan üç renkli formların basılmasında ve tertibinde açıkça görülmektedir. Ancak bu kısmın hakikaten ilmi bir değerinin olması için, faksimile edilen nushanın bir değerinin olması lâzımdır. Bir şâirin eseri bahis mevzuu olursa, bu değer, evvelâ san'at bakımından takdir edilmeğe çalışılır. Biraz ileride iktibas edilecek bir kaç cümleden ve bizzat eserin tetkikinden çıkan netice şudur ki, Hâmidî'nin eseri, hatta devrinin san'at eserleri arasında, hiç te yüksek bir mevki alamaz. Ancak bu şairin bir müddet Fatih'in muhitinde yaşadığı göz önünde bulundurularak, eserinin neşri düşünülebilir. Bu takdirde ve bu noktai nazarla, eser eğer ilmi bir zaruret yüzünden faksimile ile neşredilecek ise, yapılacak şey, derhal o eserin nushalarını aramak ve en iyisini seçip, onu faksimile ile bastırmaktır. Hâmidî *Külliyât*'ının, bilindiğine göre, iki yazma nushası vardır: a - Faksimilesi basılmış olan T. T. K. Kütüphanesi nushası, noksan bir nüshadır, b - bundan çok daha tam olup, yazısına göre, aynı kimse tarafından istinsah edilmiş olan ve Hâmidî'nin iki minyatürünü ihtiva eden Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi nushası. Binaenaleyh Sayın Ertaylan'ın bu ikinci nushayı faksimile ettirmesi ve diğer nusha ile mukabele ederek, nusha farkları ile birlikte neşrettirmesi lâzım gelirdi. Böyle yapılmaması, ilim bakımından asla câiz görülemez.

Kütüphanelerimizin muntazam ilmi katalogları yokken, bazı mühim nushalardan haberdar olmamak mümkündür, gibi bir mülâhaza serdetmek, burada asla vârid olamaz. Çünkü *Külliyât*'ın bu nüshaları ilim aleminde çoktanberi mâlûmdur. Fuat Köprülü, daha 1925'te, yani bu neşirden tam 24 sene evvel, neşretmiş olduğu bir makalede, bu nushalardan bahsetmiş (*Türkiyat Mecmuası*, c. I, s. 16, not 2), bundan başka *L'Encyclopédie de l'Islam*'da Türk edebiyatı maddesinde de ayrıca zikretmiştir. O halde, Sayın Ertaylan'ın bu noksan nushayı neşretmesi, aynı zamanda en mühim neşriyattan haberdar olmadığını da isbat etmekte ve bu hareketini meşru göstermek için hiç bir mazeret bulamayacağını meydana koymaktadır.

Bu husustaki sözlerimizi tamamlarken, muhterem üstad Ali Canip Yöntem'in bu iki nushayı mukabele etmesinden çıkan neticeyi bir an evvel neşretmesini te-

menni etmeliyiz. Çünkü yüz sahifeye vardığı söylenen bu farklar neşredilirse, faksimile edilen nusha, noksanları tamamlanmış olacağı için, bir dereceye kadar, kıymet kazanmış olacaktır. Hatta muhterem üstad A. C. Yöntem razı olduğu takdirde, bunun bu *Külliyât*'a tamamlayıcı bir cild halinde ilâve edilmesini teklif etmek her halde yerinde bir hareket olacaktır.

* * *

Sayın Ertaylan tarafından yazılmış olan mukaddime ve tetkik kısmına gelince, belli bağı iki kısma ayrılmaktadır : I - Hâmidî-i Işfihânî (Aynen!) (s. 1—31), burada şairin hayatı anlatılmaktadır, II - Hâmidî'nin eserleri (s. 31—85), burada onun eserlerinden bahis ve faksimilesi verilmiş olan *Külliyât*'ın muhtelif kısımları ayrı ayrı tetkik ediliyor ; sonra Hâmidî'nin bir *Fâl-nâme* ile naşirin görmemiş olduğu bir *Tevârih-i Âl-i Osman*'dan ibaret olan ilmî (!) eserleri tanıtılıp, istinsah ettiği eserlerin yazısından ibaret olan san'at eserleri (!) hakkında izahat veriliyor. En nihayet, nedense yalnız bu kısımda geçen yer ve şahıs isimlerinin indeksi (s. 91—97), tashihler ve hata ve sevab cetveli (s. 93—94) gelmektedir.

Bu kısımlardan her biri ayrı ayrı tetkik edilmeden önce, sayın Ertaylan'ın elinde bulunan menbalardan ne dereceye kadar istifade ettiğini tesbit etmek icabeder. O, bu menbaları, Hâmidî'nin hayatı kısmının ilk satırlarında bize tanıtıyor (s. 1, not 1): « *Enderunlu 'Aṭā Tārīhî*. c. 5 (tırnak içinde alınan parçalarda sayın naşirin transkripsiyon, imlâ, noktalama ve diğer hususiyetleri aynen muhafaza edilmeğe çalışılmıştır); « *Āşık Çelebi, Tezkiresi*, yazma, musavver, Fâtih, Ali Emîri Kütüphanesi s. 190; « *Lâtîfî Tezkiresi* basma; Bursalı Mehmed Tahîr, « *Osmânî Mü'cellifleri*, c. 2 Şuara faslı, Celîlî Hâmidî zâde, s. 125, Qabûlî dîvânı, Faksimile nusha s. 178, 225». Sayın Ertaylan Necib Asım'ın *İkdam*'da neşretmiş olduğu « *Meçhul bir şâir: Molla Hâmidî* » adlı makaleyi görmemiş, onun dayandığı Üniversite kütüphanesinde bulunan *Karaman tarihi*'ni hatırlamamış olabilir (yalnız şunu kaydetmek icabeder ki, bunlar Fuad Köprülü'nün adı geçen makalesinde zikredilmiştir); fakat Belîğ'in *Güldeste-i riyâz-ı irfân*'ı gibi, Bursa'da yetişmiş veya Bursa'da bulunmuş kimselerden bahseden bir esere müracaat etmemesini nasıl izah etmeli?

Baktığı noksan menbalarda kâfi bir malûmat bulamayan sayın Ertaylan, Hâmidî'nin *Hasb-i hâl-nâme*'sinde kendi hakkında verdiği izahatı esas alarak, onun hâl tereümesini yazmağa çalışmıştır. Bir otobiyografyadan ilmî bir biyografya çıkarmanın tehlike ve şartlarını evvelden düşünmek ve ona göre hareket etmek icap edeceği için, burada nasıl çalışıldığını ve ilmî usullere riayet edilip edilmediğini tesbit etmek lâzım gelirdi. Fakat şimdilik böyle usul meseleleriyle varılan neticeleri münakaşa bir tarafa bırakalım. Evvelâ farsça gayet basit bir dille yazılmış bir mesneviden ibaret olan bu *Hasb-i hâl-nâme*'den ne dereceye kadar istifade edilmiş olduğu görülsün. Bunun için bu mukaddimenin türlü yerlerinden parçalar alarak, faksimilede mevcut olduğu halde, bu kısımda da — ilerde görüleceği gibi, bazı yanlışlarla — tekrar edilen şüirleri gözden geçirmek kâfi bir fikir verebilir.

Ancak daha evvel *Hasb-i hâl-nâme* bu *Külliyât*'ın içinde nereden başlar, nereye kadar devam eder ve nasıl bir eserdir, gibi suallere cevap vermek lâ-

zımdır. Sayın Ertaylan bunları bize izah etmektedir. S. 32'den itibaren verilen malûmatı kısmen iktibas edelim: Faksimili hâlinde neşre bilmiş olan *Hâmidî Külliyyâtı*'nın 4 kısım olduğu söylendikten sonra, bunlar birer birer izah ediliyor: «1 - Dîbâçe. Baştan sona kadar farsça olan bu kısımda biri kaside (s. 1-2), diğer ikisi mesnevî (s. 3 ve 4-5) biri de gazel şekillerinde (s. 8) olmak üzere 4 münâcat; bir mesnevî şeklinde na't, bir mesnevî (s. 5-8) sıfat-ı mirâe; bir de mesnevî (s. 8-10) sıfat-ı bahâr vardır» deniyor. Yâni bu kısımlar, Sayın Ertaylan'a göre, *Hasb-ı hâl-nâme*'den olmayıp, *Külliyât*'ın dibacesidir ve *Hasb-ı hâl-nâme* s. 10'daki «sebeb-i nazm-ı kitab»'dan başlar. Hakikaten Sayın Ertaylan, s. 34'de verdiği *Hasb-ı hâl-nâme* fihristini buradan başlatmaktadır.

Halbuki yukarıda verilmiş olan başlıklara dikkat edilirse, *Hasb-ı hâl-nâme*'nin s. 3'de başladığı, diğer bütün mesnevîlerde olduğu gibi, burada da münâcât, na't, mi'râc kısımları bulunduğu hemen görülmektedir. Sayın Prof. Ertaylan bunları bütün *Külliyât*'ın dibacesi saydığını iddia ederse, o zaman kendisine *Hasb-ı hâl-nâme*'vi neden dolayı S. 19'daki «âgâz-ı kitab» kısmından başlatmadığı sorulmak lâzımdır. Esasen bunu anlamak için, fazla araştırmaya ve düşünmeğe ihtiyaç olmadığı gibi, bunun münakaşası bile abestir. Her hangi bir mesnevînin umûmî çerçevesini göz önüne getirmek, *Hasb-ı hâl-nâme*'nin nereden başladığını veya başlaması icap ettiğini tesbit etmeğe kâfi gelirdi. Görülüyor ki, Ertaylan o kadar istifâde ettiği mesnevînin *Külliyât*'ın içindeki yerini tesbit edememiştir.

Eserin mâhiyetine gelince, sayın Ertaylan bu hususta ancak şunları söylüyor (s. 32, str. 26 v. d.): «Eserinin bu kısmı Hâmidî'nin en büyük bir heyecan ve hassasiyetle (!) meydana getirmiş olduğu kısımdır... (s. 33, str. 12 v. d.; 19 v. d.) İşte bu eser Hâmidî'nin terceme-i hâli ile sergüzeştini ihtivâ etmek itibâriyle mühim(dir)... Hadd-i zâtında bir mesnevî olan bu eserde yer yer... gazeller ve kasidelere serpiştirilmiştir. Aynı zamanda islâmî kanaâtın (!) türlü cilvelerine (!) de yer verilmiştir...» En esaslı kısımları buraya alınan bu tabliden bir netice çıkarmak ve eserin mâhiyetini anlamak mümkün değildir.

Halbuki Hâmidî, eserinin «Sebeb-i nazm-ı kitab» faslında, onun mâhiyetini gayet açık ve sâde bir tarzda anlatmaktadır (*Faksimile*, s. 11): Bir dostu kendisinden bir hikâye yazmasını istemiş, o da yazılmamış bir mevzu bulamamış; yine o dostunun tavsiyesi ile, kendisini misâl alarak, «ruh ve beden neş'etini göstermek» ve insanın yaratılışının gayesini izah etmek (*Faksimile*, s. 12) için bu eseri kaleme alıyor. Yâni bu eser, tasavvufî tâbirleriyle, mebde', me'âş (bu tâbirler zâten s. 12, beyt 7-8'de açıkça geçmektedir) ve me'âddan bahsedecektir. Fakat Hâmidî, mesnevisinden sonunda me'âd kısmını bir başka eserinde yazacağını söylüyor. S. 55'deki şu beyitler de bunu göstermektedir (beyt 5-6):

کنون اینجا ورق در می نوردم	زمبدا تا بدینجا شرح کردم
معاد خود بکوم جای دیکر	کرم مهلت دهد خلاق داور

«mebde'den buraya kadar şerh ettim, şimdi burada varakı katlıyorum; eğer Allah bana mühlet verirse, me'âd (hakkındaki fikri)mi başka bir yerde söyleyeyim, yazayım».

Artık sayın Ertaylan'ın bir külliyât içinde bulunan ve nereden başladığı ve mâhiyeti kendisince anlaşılmamış olan bir eserden nasıl ve ne dereçeye kadar istifâde etmiştir, suâline cevap aranabilir. Bunun için de yukarıda söylendiği gibi, umûmî mütalaalar yürütülmeyecek, yalnız türlü yerlerden alınmış bir takım misaller verilecektir.

S. 3, str. 9—15.

«میان ماهرویان سمن بوی
شدم ناکه سخن ساز و سخنکوی
در آتجاسی کردم تا زهر باب
سرفقم یاد علم و فضل و آداب»

beyitleri ile mâh-rûylar meyanında, sâ-y ü gayret göstererek her babdan ilm ü fazl u âdâb elde edip, «suhansâz u suhangûy» olduğunu ileri sürüyor. Biz bundan, kendisinin (ûlûm-u edebiyeye) de ihtisas sahibi bulunduğunu öğreniyoruz» deniyor.

Burada verilen iki beyitin, kısmen sayın Ertaylan'ın kelimeleriyle ve doğru tertibe sokulmuş olarak, tercümesi şudur: «yasemin kokulu ay yüzlüler arasında ansızın suhansaz ve suhangûy oldum. Orada çok gayret gösterip, her babdan ilim ü fazl u âdâb öğrendim». Bundan sayın Ertaylan'ın çıkardığı hükme varmak, yâni Hâmidî'nin ulûm-i edebiyede ihtisas sahibi olduğunu anlamak imkânsızdır.

S. 5, s tr. 18—19: «Her vardığı şehirde bir yıla karîb oturmuş...» deniyor. Bu hükmün istinad ettiği mısra ve doğru tercümesi şudur: «بهر شهری که». «bir yıl kadar kaldığım her şehirde...» Sayın Ertaylan'ın yanlış anlayışı, diğer muhakemelerine de tesir ettiğinden ve bundan bir kaç defa daha bahsettiğinden (bk. meselâ s. 6, str. 18) bunlar ve bunlardan çıkarılan neticeler doğru değildir.

S. 11, s tr. 27—30. «... Otuz sene seyâhâten sonra Türkiye'ye düşmüş olan Hâmidî, seyâhâta çıktığı sıralarda yirmi yaşlarında bir genç idi ise, her hâlde Rûm'a gelişinde ellisine yaklaşmış olgun bir adam olması icap eder» deniyor. Hâmidî *Hasb-ı hâl-nâme*'sinde, seyahatını başından itibaren anlatır. Bu seyahat, vahdet bureundan çıktığı zamandan, yâni tasavvufî görüşe göre, daha doğmasından çok evvel başlıyor; ruhu yedi seyyareyi dolaşıktan sonra, arza geliyor; nihayet dokuz ay annesinin karnında kalıp, insan şeklinde doğuyor. O hâlde onun seyahatı, en az, doğduğu zamandan başlar ve Rûm'a geldiği zaman elli değil, aşağı yukarı otuz yaşındadır. Sayın Ertaylan'ın hesabı bu seyahatın nereden ve ne zaman başladığının onun tarafından anlaşılmamış olduğunu isbat eder. Tabîî, bundan sonra geçen ve bu hesaba müteallik olan hususlarda aynı yanlış devam etmektedir ve onlar, burada verilen izahata göre, tashih edilmelidir.

Esasen sayın Ertaylan başka kaynakları da aramış ve tetkik etmiş olsa idi, Hâmidî'nin, hem de babası tarafından yazılmış bir şiirde bulunan doğum tarihini bulur, Rûm'a otuz yaşlarında geldiğini anlar ve mâhiyeti kendisince anlaşılmamış olan bir esere dayanıp, böyle faraziyeler serdetmezdi.

S. 13, str. 8 v. d.: «Pâdişâhın, şâiri kendi meclislerinde berâber bulundurduğunu, onunla karşı-karşıya iş (aynen) u nûş bile ettiğini görüyoruz... Şâir bütün gurûr u sürûru ile öğünerek: بروی من کشادی: چو من بلبل هزارش مدح خوان بود diyerek o meclislerde

kendisi gibi iltifâta mazhâr olanların binlere bâliğ olduğunu ilâve etmekten kendini alamıyor... Görülüyor ki, bu meclisler birer imtihan meclisidir. Her fert orada kudret ve liyâkatini, ehliyet ve zerâfetini göstermek mecburiyetinde bulunuyordu» deniyor.

Sayın Ertaylan, içinde imtihan da bulunan bir işret meclisi tasavvur ediyor ve burada Pâdişahın, binlerce şâirle beraber içki içip, eğlendiğini tahayyül ediyor. Halbuki bu tasavvur ve tahayyül hiç bir temele dayanmamaktadır ve yanlış bir anlayıştan ileri gelmektedir. Burada delil olarak gösterilen mısra ile beyitin manâları çok vazıhtır. Hâmidî «refah kapısını yüzüme, bana açardı» ve «bu lûtfu yalnız bana görünmezdi, benim gibi binlerce medih söyliyicisi vardı» diyor. Burada ne meclisten, ne ayş u nûştan, ne de imtihandan bahsediyor. Bütün yanlış «işret» kelimesinin farsçada bilhassa «refah» manâsına geldiğine dikkat edilmeden, yalnız türkçedeki manâsında kullanıldığını zannetmekten ileri gelmiştir. Bununla beraber bu hâl sayın Ertaylan'ın ma'zur görülmesini icap ettirmez. Çünkü yine kendisinin de kaydettiği gibi (bk. s. 21), şarap içti diye, Hâmidî'yi muahaza eden ve vazifesinden azleden bir hükümdarın onunla ve binlerce şâirle karşı karşıya geçip içki içmeyeceğinin bilinmesi icap ederdi.

Bu kadorcuk izahat, sayın Ertaylan'ın şu basit eserden ne dereceye kadar istifâde edebildiğini göstermeğe kâfi gelebilirdi. Fakat en küçük bir şîphe kalmaması için bu tablillere biraz daha devam etmek yerinde olacaktır.

S. 13, s t r. 27—30. «Hâmidî'nin . . . arkadaşları ile hoş geçindiğini, aleyhlerinde söz söylemediğini.. gözden kaçırmamak icap eder :

چنان مارا ز لطفش ساخت مسرور   که از الطاق شه کشتیم مغرور

deyişi mânâsız değildir» deniyor.

Buradaki beytin tercümesi şudur: «Bizi lutfu ile o kadar sevindirdi ki, şahın lutuflarından mağrur olduk». Bununla sayın Ertaylan'ın söyledikleri arasında hiç bir irtibat ve âlâka mevcut değildir. Esasen sayın naşirin görmediği nüshada Hâmidî'nin pek çok hicviyesi vardır ve hem de mühim bir kısmı son derecede müstehcendir. Bunlar bertaraf yalnız o zamanın edebi hayatı doğru olarak tasavvur edilse idi, padişahı öğmek kasıt ve gayesiyle söylenmiş olan bir beyitten zaten yukarıki netice çıkarılamazdı.

S. 16, s t r. 17—18: « . . . Hâmidî'nin Bursa'da I. Murâd türbe ve imâretine şeyh olarak gönderildiğini görüyoruz» deniyor. Farsça beyitteki «şeyh» kelimesi, zaten sıyaktan da anlaşılacağı gibi, türkçedeki manada olmayıp, «türbedâr» demektir. Aynı yanlış devam ettirilerek, s. 17, s t r. 1'de yine «küşenişin bir şeyh sıfatı ile. . . » deniyor. Halbuki yalnız bu ibâre, «şeyh»'in türbedâr manasında olduğuna ayrı bir delildir. Yalnız buna bakarak, ona verilmiş olan vazifenin mâhiyeti anlamak ve daha doğru olarak tesbit etmek mümkün olabilirdi.

Böylece manâsı iyi anlaşılmamış beyit ve parçalara istinat ederek, bir şâirin hâl tercümesinin yazılabileceği tasavvur edilemez. Bu gibi hâllerde evvelâ metnin manâsını iyice anlamağa çalışmak, sonra elde edilecek bu doğru manâya göre, şâirin hayatı, hatta mümkün ise, ruhî vaziyeti tasvir edilmek lâzım gelir. Burada ise, bütün mukaddime bu en tabîî yolun hiç te takip edilmediğini isbat

edecek delillerle doludur. Yukarıda verilen misallerin sayısı, mukaddime okunmağa devam edildikçe artıyor. Nitekim s. 18'de 10 beyitlik bir parça ıktibas ediliyor. Bunların bir kaçınının manâsı şudur: «Her saat güzel bir köle istiyorsun... Bir ömü- boyunca sana altın ve kumaş verdiğim gibi, sana zahmetsiz ekmek ve yemek vereyim... Dedim: Hâmidî, hakkı sen söyle... Yaralı gönlümle tövbe ettim, küstahlığımdan peşiman oldum... O hâlde, ürkmüş can ve gönülden, «şefaât-nâme» olarak şu kasideyi söyledim».

Sayın Ertaylan ise, bunlara şöyle mana veriyor (s. 19, str. 1—4): «... diye tevekkül ve kanaâtı (!) gösterdikten sonra, bir türlü unutamadığı o geçmiş tatlı günlerin hulyalarını (!) yeniden hakikat yapabilmek (!) tahayyülü ile şefaât-nâme yollu kasîdeler (!) yazmağa başlıyor.» Asıl metinle irtibatı olmayan bu ifadeler devam ediyor ve insan bunların nereden çıktığına hayret etmekten kendisini alamıyor. Yukarıki satırları hemen takip eden yerde (str. 7—12) şöyle deniliyor:

«Fakat, yine yazdığı parçanın birinde dediği gibi:

پادشاه بر درت کو قبله کاه عالم است مدتی شد تا ندارد بشده راه از هیچ باب

yaşlarla dolu gözlerini (!) o ışıldaya - ışıldaya (!) uçup giden saâdet hayaline (!) karşı kapıyor». Halbuki istinat edilen beyitin tercümesi şudur: «Ey padişah âlemin kible yeri olan kapında, bir müddettenberi kuluna hiç bir şekilde yol yoktur». Görülüyor ki, burada sayın Ertaylan'ın bahsettiği yaşlı gözler, saadet hayalleri, ümit kesilmesi bahis mevzuu değildir.

Böyle yanlışlar belki kolay izah edilebilir: Sayın naşir pek sade ve basit olmalarına rağmen, Hâmidî'nin bu şiirlerinin manasını, hatta takriben bile, anlamamıştır. Böyle bir vaziyette her hangi bir tetkik yazmak iddiasının meşruiyeti bir tarafa bırakılın, başka bâzı hususlar vardır ki, onlar karşısında insan ne diyeceğini bilmemekte ve hayrete düşmektedir. Bunlardan da bir kaç misal gösterelim.

S. 23, str. 10 — 11; s. 24, str. 8 :

چو من از آب استنبول گذ شتم بسان آسیا سرگشته کستم

diye İstanbul'dan uzaklaşıp, Asya'ya çekildiğini (!!)... söylüyor». Yukarıda ıktibas edilen beytin tercümesi şudur: «Ben İstanbul suyundan geçince, değirmen gibi başı dönmüş oldum». Sayın Ertaylan âsiyâ (= değirmen) kelimesini bugünkü Asya kıt'ası zannetmiş.. Onun sağında ve solundaki kelimelerle irtibatını hiç düşünmemiş veya onları hiç anlamamış; «sân», «ser-geşte», kelimeleri yalnız başlarına onun böyle bir mana vermesine mani' olabilirdi. Bunlar bertaraf, Asya coğrafi bir mefhum olarak, ne zamandan beri kullanılmaktadır? Hâmidî'de böyle bir Asya mefhumu olabilir mi idi de, sayın Ertaylan böyle bir hataya düşmüştür? Bunu matbaa yanlışlığı veya zuhûl ile izaha imkân yoktur, zira âsiyâ (=değirmen)-y, hakikaten Asya kıt'ası zannettiği için, has isimler indeksine de almış ve bu yer göstermiştir (bk. s. 87, stn. 1).

S. 19, str. 12 — 13: « (خطاب و زمین بوسی!) » unvânı ile yazdığı şu parçada bütün elemelerini... deniyor. Buradaki «hitab ilh.» unvan değil, matlaptır; zira ondan sonra gelen kısım kısmı ayrı bir parça olmayıp, kasidenin devamıdır. Bundan başka bu matlap kasidenin sonraki kısmı için değil, tam yanında bulu-

nan beyit için düşülmüştür. Çünkü bu beyitte... بر درت پادشاهها denilerek, padişaha hitaba başlanmıştır ve sonraki beyitler bu hitabın devamıdır.

S. 25, s t r. 9 — 15: «... Ve bu sûretle yaşlı gözleri yolda bir yıl bekliyor. Nihayet beklediğini, gözlediğini, umduğunu buluyor :

چو سالی بگذراندم در فقری (!) زعون ذوالمن آمد بشیری
که شه دادت هزار میروم تاش (!! قناعت ورز وکنجی کبر و خوش باش ...

diye memnûniyetini izhâr ediyor» deniyor. Bu hususta mütalaada bulunmadan evvel şuna nazarı dikkati celbetmek lâzımdır: Evvelâ ilk beyitteki فقری kelimesinin doğrusu زعونی dir; asıl metinde yâ'nın noktası yazılı olmadığı için ve oradaki diğ de farkedilmediğinden, kelime bu şekle sokulmuştur. Sayın Ertaylan'ın vezin zarureti ile, bu yanlışlığı farketmesi icap ederdi; fakat maalesef onun bunu farketmediğini isbat edecek daha kat'î deliller vardır ki, bir tanesi ileride gösterilecektir. Sonra میروم تاش şeklinde okunan ve tabii mahiyeti de anlaşılmamış olan kelimeler, aslına bakılırsa hemen görülür ki, میردم تاش dir. Bunun da bir matbaa yanlışlığı ile izah edilemeyeceği muhakkaktır. Yoksa hülâsasında «umduğunu buluyor» gibi müphem bir mana yerine, bu ismi zikretmesi icap ederdi. Halbuki bu iki beyitin manası vazıhtır: «Fakirlik içinde bir yıl geçirince, Tanrı'nın yardımıyla, padişah sana Emir Demirtaş'ın mezar(rının türbedârlığı)nı verdi; kanaat et, bir köşe tut ve memnun ol diye, bir müjdecî geldi».

S. 34, s t r. 9: «Gazel-i hemderin-i ma'nî». Bu basit ibârenin okunuğu «gazel hem derin ma'nî'dir. Faksimile naşiri gibi okumak, yalnız farsçanın değil, osmanlıcanın da en basit kaidelerinin bilinmediğini isbat eder.

S. 35, s t r. 8: «Zimistân». Sadece «kış» demek olup, doğru telâffuzu «ezmistân» olan bu kelime, yer adı zanedilerek, büyük harflerle yazılmış olduğu gibi, has isimler indeksine de konulmuştur (bk. s. 91, str. 2, str. 17)!

S. 40, s t r. 23—25: «Hâmidî, bu kasidesinde, Şifât-ı şehri Kaştamoniyge, Şifât-ı Kal'a-i şehîr (I), Şifât-ı 'imâret unvânları ile manzûmeler söylemektedir» deniyor. Bir kaside bir tek şiiirdir, onun içinde ayrı manzûmeler olamaz. Unvan zannedilen yukarıki sözler unvan değil, matlapdır: şâir kasidesinde hangi mevzulara temas etmiş ise, bunları göze çarpsın diye, kenara yazmış, yâni matlap düşmüştür. İnsan gayri ihtiyarî, acaba sayın naşir bu basit ıstılahları bilmiyor mu, demek istiyor.

S. 41, s t r. 8: «Rahmehullah». Doğrusu: rahimehu'llah.

S. 48, s t r. 14 — 15: «... mesnevisinin sonlarına doğru Kefe ve Deşt fet-hinden sonra...» deniyor. Burada geçen Deşt'in neresi olduğunu sayın Ertaylan indeksinde şöyle izah ediyor (S. 87, stn. 2, s t r. 30—31): «Deşt. Sind nehri geçitlerinde bir bölgenin ismi. 48». Deşt-i Kıpçak'ı hatırlayamayan naşir, acaba Fatih'in Sind havzasını da istilâ ettiğini mi iddia etmek istiyor ?

S. 54, s t r. 23: Farsça bir ibarede geçen «cevâb» kelimesi, bugünkü türkçeye aynen tercüme edilerek, «derhal ve irticalen cevap verdiğini...» deniliyor, Halbuki bu kelime «nazîre» demektir. Zaten siyaktan anlaşıldığı gibi, Hâmidî, Kabûlî'nin bir şiirine irticalen nazîre söylemiştir.

S. 66, S tr. 28 — 29: «Fâl-nâme şer'î ilimler arasında yer almış ve islâmîleşmiş bir ilim hâline girmiş olduğundan, bilhassa hükümdârları çok alâkalandırmıştı» deniyor, Fâl-nâme, fal kitabı demektir, bir kitap ise ilimler tasnifinde yer alamaz; ancak fal, falcılık veya fala bakma, eğer mümkün ise, ilimler arasında yer alabilir. Sonra bu ilim şer'î ilimlerden değildir, şer'î ilimlerin ne olduğu mâlûmdur. Nihayet islâmîleşmiş tâbiri ile «müslümanlarca islâmîyete uygun görül-müş» manası kastediliyorsa, şunu söylemek lâzımdır ki, falın Kur'an'dan bakı-lanı, bazan mubah görülmüş ise de, umûmiyetle haram addedilmiş, ancak bâzı müellifler tarafından mekruh sayılmıştır. Bu bususta sadece *Mevzâ'ât el-ulûm'a* veya *Keşf el-zünûn'a* bakmak kâfi gelebilirdi. Bâzı cahil kimselerin, elleri-den başka bir iş gelmediği için, hükümdarlardan câize koparmak, vakit geçirmek veya başka gayeler ile yazdıkları küçük eserlere kıymet vermek her hâlde doğru değildir.

••

Mukaddimesinin muhtelif yerlerinden gösterilen bu misâller, heyet-i umûmiye hakkında bir fikir vermeğe kâfidir. Ancak burada bir husûsiyeti daha tebarüz ettirmek lâzımdır. O da ilk nazarda matbaa yanlışlığı zannedilen, fakat dikkat edilince gayet basit takım kaideleri bilmemekten veya dikkatsizlikten ileri gel-diği kat'î olarak anlaşılan yanlışlardır. Bunlardan da bir kaç misâl göstermek icap eder. Çünkü bir metin doğru okunamamış ise, onun doğru anlaşıldığı iddia edilemez.

S. 18, s tr. 12, 15, 16; S. 19, s tr. 22: «ی», doğrusu: «ی».

S. 20, s tr. 8: «جردة». [Bu kelimenin doğrusu خردة dir. Aslına bakılınca (*Faksimile*, S. 43, s tr. 7), خ harfinin noktasının biraz sola düştüğü ve altındaki beyitte bulunan كرفت kelimesindeki ک harfinin noktasının ise biraz yukarıya ve خ harfinin altına gelecek şekilde düşmüş olduğu görülür. Sayın nâşir bu yüzden kelimeyi bozmuş ve manasız bir hâle sokmuştur. Bunun matbaa yanlışlığı olma-dığını isbat eden diğer bir delil de, bu beyite istinat edilerek verilen manada خردة kelimesinin manası veya ona tekabül eden bir şeyin bulunması icap eder-ken, bunun bulunmayışıdır.

S. 26, s tr. 6: «وشن», doğrusu: «وش». Aslına bakılınca, bundan sonra gelen وى kelimesinin satırın üzerine yazıldığı ve ب 'nin noktasının da ش harfinin kuyruğuna geldiği ve bu yanlışın bundan mütevellit olduğu hemen görülür (*krş. Faksimile*, S. 54, s tr. 15).

Yukarıda teferruata girişilmeden verilen misâller, sayın Prof. Ertaylan'ın bu mukaddimesinin mâhiyetini kâfi derecede meydana çıkarmıştır, zannedirim. Onun izah ve görüş tarzını açıklamak için bir iki misâl verelim :

S. 4, s tr. 5 — 6. Hâmidî'nin kadrini bilecek bir kimse bulmak üzere seya-hate çıkmasını anlatan birkaç beyitten sonra, «bütün bunların iktisadî bir za-rurettten doğmakta olduğu âşikârdır» gibi bir izah geliyor. Hâmidî seyahatının sebebini açıkça söylemiştir, bu, şâirin bir memduh araması şeklinde ifade edile-bilir; iktisadî zaruret hiç bahis mevzuu değildir. Sayın Ertaylan, bir yerde de, (S. 2, s tr. 10) «... İçtimaî ve bilhassa iktisadî karışıklıkla neticesinde memle-ketlerini terkederek...» demekte ve daha başka bir yerde ise, yine lüzum ol-

madığı halde, iktisadî hususiyetlere temas etmektedir. Böyle mesnetsiz olarak her şeyi iktisadî tesirlere atfetmek elbette doğru değildir.

S. 43, s. tr. 20 — 22 : «Bâzı kasîdeleri arasında ıtrâları ile teşbih ü istiâreleri ile Nef'î'lere mukalled ve örnek bir şahsiyet olduğunu göstermektedir» deniyor. Böyle bir hüküm verebilmek için, hiç olmazsa Nef'î'nin Hâmidî'nin eserini okuduğunu isbat etmek lâzımdır. Bu iş burada yapılmış değildir. Nef'î'nin ise Hâmidî'nin *Dîvân*'ını eline almağa tenezzül etmeyeceği muhakkaktır.

Bu izahattan sonra, belki birisi çıkıp, sayın Ertaylan'ın ihtisasının farsça üzerinde olmadığını, farsça bir eserden istifade ederken, yanlışlıklara düşebileceğini iddia edebilir. Bu itibarla eserin bir de türkçe bakımından tetkiki icap eder. Burada türkçe derken osmanlıca ve Osmanlı Edebiyatı kasdediliyor. Zaten bir mukayeseli Türk edebiyatı profesörü için de böyle olması tabiidir. Fakat burada meselâ S. 16, str. 5—8'deki : «Pâdişâh bu hudbîn ü hudpesend ve nankör ü nâpuhte mukarrebini iltifât ü ihsânına lâyük olmadığını görerak, huzurundan ve nedimliğinden teb'îd edivermiştir» gibi cümlelerin gösterdiği üslûp hususiyetlerine bakılacak değildir. Ancak kendi kullandığı dili ve edebî ıslahları, ne dereceye kadar doğru olarak kullandığını ve türkçe eserlerden ne derecede istifade ettiğini gösteren bir kaç misâl verilmekle iktifa edilecektir.

Evvelâ kitabın adı : *Külliyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî*. Külliyyât, bir şâir veya san'atkârın bütün veya bir kaç eserinin bir araya getirilmesiyle meydana çıkar ; o hâlde külliyyât-ı âsâr, külliyyât-ı eş'âr, (şâirin bir kaç divanı varsa) külliyyât-ı devvân denilebilir, külliyyât-ı dîvân terkibi her halde yanlıştır. Bu yanlış her hangi bir yazmada görülse bile, nâşire düşen ilk vazife bunu tashih etmektir.

Önsöz (S. V) : «Bu nusha . . . Mehemmed (!) Sa'î'din eline geçmiş, o da o zamanki Târih-i Osmani Encümeni kütüphânesine ithaf (!) eylemiştir» deniyor. Bu cümlede kullanılan «ithaf» kelimesi yanlıştır, burada hediye veya bizzat kitabın üzerinde yazılı olduğu gibi (bk. *Faksimile*, rakamsız sahife, altta sağ köşedeki son satır), ihdâ kelimesini kullanmak lâzımdır, çünkü ithaf büsbütün başka bir manadadır.

S. 14, s. tr. 18 ve s. 15, s. tr. 30 : « . . . seferi kutladığı bir âyin esnasında . . . », « . . . zaferi üzerine yapılan âyinler esnasında . . . ». Böyle yerlerde türkçede şehriyân, donanma ilh . . . gibi kelimeler kullanılır ; âyin «resm, âdet, görenek, tarz, usûl, âdab» manalarına olup, hıristiyanların yaptıkları dinî مراسمler için de kullanılır.

S. 33, str. 25—28 : «Filhakika bunda şâirin teknik ve retorikal (!) bütün kudret ve kabiliyetini gördüğümüz gibi, onun narratif ve deskriptif, sentimental ve elegiaque kudret ve marifetlerine de şahit oluyoruz. Bir panagyriste meddah...» deniyor, İnanılmazsa, kitap açılıp bakılsın, aynen iktibas edilmiş olan bu cümle için bir şey denemez ; sayın Ertaylan öyle istemiş ve yazmış, ancak frensizce retorikal diye bir kelime yoktur. Ana dilinden gayri bir dilde tasarruflarda bulunmağa kalkışmak her halde câiz değildir.

S. 45, str. 4—5 : «Bu kasâid (!) kısmının mühim bir safhâsı (!) da ihtiva ettiği tarihlendir» deniyor. Bir divandaki kasîdeler kısmının bir de safhâsının bulunduğu galiba ilk def'a duyulmaktadır.

S. 45, str. 9—10: «a - Fetih tarihleri: Hâmidî'nin bu kısma teferrû eden tarihleri bir haylidir» deniyor. Teferrû' kelimesi, fer' (= dal, şube, kol) kelimesinden çıkar ve «dallara, kollara ayrılmak, dallanmak, bir gövdeden ayrılmak» manasınadır. Sayın faksimile nâşiri bu kelimeyi tamamiyle zıt bir mânâda kullanmıştır.

S. 36, str. 14—15: «... matlaî ile başlayan bir (ترجیح بند مثنی) ile girdiği bu kasâid (!) kısmında ...» Divan Edebiyatı'nda kasîde ile terci' ayrı-ayrı şekillerdir; o halde kasaîd kısmı terci' ile başlayamaz.

S. 30, str. 7: «Gül-ü sadberk unvânlı bir dîvân-ı eş'ârında...» deniyor. Divan Edebiyatı'nda seçilmiş gazeller mecmuasına «gül-i sadberk» denilir ve binaenaleyh bu kelime divân-ı eş'ar manasına gelemes. Sayın Ertaylan'ın bu ibâresi Âşık Çelebi'nin bir ifâdesine dayanmaktadır. İyi anlaşılmadığı için bozulmuş olan ibâre şudur: «gazeliyatta gül-i sadberk'i... vardır» (Üniversite ktb. trk. yzm. 2406, vr. 81 b) ve tabii olarak söylediğimizi te'kid etmektedir.

S. 30, str. 8—10: «Penc genç (!) adlı mensur hamsesi, *Husrev u Şîrîn* ve *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevîleri ... vardır» deniyor ve notta bu malûmatın Âşık Çelebi'nin *Tezkire*'sinden alındığı bildiriliyor. Fakat orada öyle bir şey yoktur ve bu bilgi *Osmanlı Müellifleri*'nden alınmış, onun fâhiş hataları farkedilmediği ve üstelik en basit bir tenkide bile tabî tutulmadığı için, oldukları gibi devam ettirilmiştir. Şöyle ki :

1. *Penc genc*, Nizâmî'nin meşhur *Hamse*'sine verilen bir addır,

2. Celilî'nin *Hamse*'sinin mensur olduğuna dâir hiç bir kayıt yoktur; Sehi (s. 114) «*Hamse-i Nizâmî*'yi tercüme edip bittamam türkçeye döndürdü-, Latîfi (s. 119) «Zebân-ı türkîde cevâb-ı *Penc genc*'i... vardır» demektedir. O hâlde onun *Hamse*'si manzûm olup, bir rivâyete göre, tercüme, diğerine göre, nazîredir; her hâlde mensûr değildir,

3. *Leylâ vü Mecnun* ile *Husrev u Şîrîn* bu *Hamse*'ye dahil iki mesnevîdir. Bir cümlede kaç türlü yanlış yapılmış!

S. 55, str. 16—19: Sayın naşir, Âşık Çelebi'den bir iktibasta bulunuyor: «silk-i guarâdan irâdî bâis-i izdihâm ve sebeb-i ... (aynen aslında böyledir) hüsn-i nizâm ola diyü bu denlu irâd (!) olundu». Görülüyor ki, üç noktanın bulunduğu yerde cümlelerin en lüzumlu kelimelerinden biri atlanmıştır. Hakikaten aslına bakılınca orada bir گسست (=güsist) kelimesi olduğu görülür ve ancak bu kelime yerine konulduğu takdirde bu cümleye bir mânâ vermek kabildir.

S. 57, str. 6 — 7: Hâmidî'nin türkçe bir şîri arap harfleriyle iktibas ediliyor ki, o da şudur :

قنده كيم وارسك سا خضر نجى در (!)

ای ملازم سا فتحله اقبال و ظفر

Burada veznin bozulması bir noksanlık olduğunu derhal gösteriyor. Hem de bu noksanlık veznin tam *fâ'ilün* cüz'üne tekabül etmektedir. Bunu fark etmemek için vezin hissi taşımamak lâzım gelir ve tabii biz bunu sayın Ertaylan'a yakıştıramaz, noksan kelimenin matbaa tashihi esnasında düştüğünü tasavvur ederdik. Fakat asıl metne bakınca, *fâ'ilün* cüz'üne tekabül eden kelimenin orada mevcut olduğunu, ancak satıra sığmadığı için, satırın üzerine yazılmış bulunduğunu

görüyoruz: راهبر kelimesi. O halde Sayın faksimile nâşiri, o kelimeyi başlıktan zannetmiş, vezni hissetmediği için noksanlığını fark edip, onu bulmamış veya hiç olmazsa bir noksanlık olduğuna işaret etmemiştir.

S. 60, str. 14 — 15 ve 21:

راحت اولدی دل ای راحت جان سن کدلی غنچه وش کوکله دار اولدی جهان سن کدلی ...
gazeli gibi nostalgie içinde şûh bir rûh taşıyan...» deniyor. Nostalgie, «vatan iştiyakı, ... dâ'üssıla» demektir; «sen gideli» redifinin gösterdiği gibi, giden şâir değil, maşuktur ve bu gazel, bir firkat, ayrılık gazelidir; nostalgie ile hiç bir alâkası yoktur. Sonra bu gazelden şâirin şuh bir ruh taşıdığı istintac ediliyor; galiba sayın faksimile nâşiri, bu şuh kelimesini de yalnız kendince mâlûm bir manada kullanıyor, zira bu gazelde şuhluk gösteren bir şey yoktur.

Tesadüfen gözümüze ilişmiş olan şu izahı da buraya kaydedelim:

S. 89, s ū t un 1, s t r. 9 ve 11—12: «Irak, Garbî İnan bölgesinde» «Irakeyn. İnan'ın garbinde bir bölgenin ismi». Has isimler indeksinde verilen şu izahlar hakkında ne söylene fazla veyahut noksan olacağını zannediyorum.

Her hangi ilmî bir eser için ciddî bir tenkit sayılacak olan şu husus da kaydedilsin: Bu tetkik kısmı izahlı bir has isimler indeksi ile nihayet leniyor (S. 87—91). Daha evvel geçmiş olan bir misâlde izahlarının kıymet ve mâhiyeti anlaşılmış olan bu indeks, bunlara rağmen, faydalı olabildi; çünkü bunun sayesinde eserde geçen yer ve şahıs adlarını kolayca bulmak mümkün olurdu; yâni bu faksimileden istifâde çok kolaylaşacaktı. Fakat burada da, ilmî usûl ve itiyatlara aykırı olarak, asıl faksimile kısmı için indeks hazırlanacak yerde, bu türkçe mukaddime kısmı için indeks yapılmıştır.

* *

Buraya kadar misâlleri ile gösterilen husûsiyetlerin hey'et-i umûmiyesi göz önünde bulundurulur ve umûmî bir hüküm verilmek istenilirse, bu hükümün çok acı olacağı meydandadır. Eserin İstanbul'un fethinin beşyüzüncü yıl dönümü mü-nasebeti ile neşredilmiş olması, üzerinde İstanbul Üniversitesi ile onun Edebiyat Fakültesi'nin adının bulunması, bu acılığı daha fazla arttırmaktadır. Eğer bu büyük yıldönümünü kutlulamak için böyle eserler neşredilecek, böyle yazılar yazılacaksa, bırakalım hiç bir şey neşredilmesin ve hiç bir şey yazılmasın ve o şanlı Fatih'ten beş asır sonra gelenler, ona bu kadarcık bir saygı gösterinler!

AHMED ATEŞ